

Bohdan Dziemidok

Etyka zawodu nauczyciela akademickiego

Studia Gdańskie. Wizje i rzeczywistość 4, 199-203

2007

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Bohdan Dziemidok*

Etyka zawodu nauczyciela akademickiego

Etyka nauczyciela akademickiego jest swoistą postacią etyki nauczycielskiej, która z kolei jest jedną z najważniejszych odmian etyki zawodowej.

Mój krótki referat składać się będzie z dwóch części. W pierwszej przedstawię w skrócie główne kontrowersje dotyczące etyki zawodowej w ogóle, w drugiej zaś omówię w zarysie kwestie, które uważam za najistotniejsze w etyce nauczyciela akademickiego.

I

Wszystkie najważniejsze problemy dotyczące etyki zawodowej są przedmiotem ustawicznych kontrowersji zarówno między etykami, jak i między przedstawicielami poszczególnych grup zawodowych, w których rozważa się potrzebę stworzenia kodeksu etyki zawodowej lub analizuje się stan rzeczywistej moralności danej grupy bądź poglądy etyczne głoszone przez poszczególnych przedstawicieli danego zawodu.

Nie ma jednomyślności w kwestii najbardziej podstawowej: czy w ogóle jakakolwiek etyka zawodowa jest potrzebna? Czy nie wystarczy być po prostu uczciwym człowiekiem przestrzegającym zasad moralności społecznej i norm etyki uznawanej za powszechną w danym społeczeństwie? Jeśli zgodzimy się, czy po prostu przyjmijemy, że etyka zawodowa jest z jakis względów potrzebna, to nasuwa się kolejna kwestia: czy dotyczy ona wszystkich zawodów w równej mierze, czy tylko wybranych? Jeśli tylko niektórych, to jakich i dlaczego właśnie tych? Czy taka etyka potrzebna jest przede wszystkim do regulowania stosunków i rozwiązywania konfliktów między przedstawicielami danej grupy zawodowej, na przykład między lekarzami, dziennikarzami lub nauczycielami, czy też jest potrzebna ze względu na konieczność regulowania stosunków między daną grupą zawodową a jej klientelą (np. między lekarzami i pacjentami, nauczycielami i uczniami, kupcami i kupującymi) lub całą resztą społeczeństwa (łącznie z instytucjami państwowymi)? Czy zadaniem takiej etyki jest przede wszystkim

* Prof. dr hab. Bohdan Dziemidok, Gdańska Wyższa Szkoła Humanistyczna, ul. Biskupia 24 b, 80-875 Gdańsk.

zapewnienie sprawnego funkcjonowania przedstawicieli danego zawodu i zagwarantowanie pewnego minimalnego poziomu moralnego usług świadczonych przez tę grupę, czy też chodzi przede wszystkim o kształtowanie pozytywnego wizerunku i prestiżu danej grupy w społeczeństwie? Czy tworzeniem kodeksów etyki zawodowej powinni zajmować się przedstawiciele danego zawodu, czy jacyś eksperci? Przedmiotem kontrowersji jest także to: czy i w jakim stopniu poszczególne etyki zawodowe powinny mieć uniwersalny (międzynarodowy) charakter dla wszystkich lekarzy, prawników, dziennikarzy, nauczycieli niezależnie od tego, w jakim kraju funkcjonują, czy też powinny być dostosowane do kulturowej tradycji i prawa obowiązującego w danym kraju? Wątpliwości dotyczą także formy funkcjonowania takiej etyki zawodowej, a więc tego, czy musi mieć ona usystematyzowaną postać kodeksu etycznego. Nie są to oczywiście wszystkie kwestie będące przedmiotem zasadniczych kontrowersji dotyczących etyki zawodowej¹.

Nie będę próbował odpowiedzieć na wszystkie pytania. Zasygnalizuję tylko swoje stanowisko w kwestiach najważniejszych.

Osobiście uważam, że etyka zawodowa jest potrzebna z dwóch zasadniczych względów. Po pierwsze, żadna moralność panująca w danym społeczeństwie ani najbardziej nawet powszechna etyka nie mogą uwzględniać wszystkich sytuacji moralnie nieobojętnych, występujących przy wykonywaniu danego zawodu. Nie mogą też wziąć pod uwagę wszystkich moralnych kwestii i konfliktów występujących tylko w danym zawodzie oraz swoistych wymagań stawianych tylko przedstawicielom danego zawodu. Nie mogą wreszcie uwzględniać wyjątkowych sytuacji, w których dopuszczalne, a nawet pożądane może być odstępstwo od ogólnych zasad i norm etycznych. Przykładów można podać wiele: celibat i tajemnica spowiedzi obowiązujące tylko księży, przestrzeganie tajemnicy zawodowej przez adwokatów i lekarzy, prawo wykonywania fizycznych zabiegów na ciele człowieka przez lekarzy i personel medyczny, przyzwolenie na zabijanie ludzi na wojnie, konieczność stosowania przemocy fizycznej oraz organizowanie podsłuchów telefonicznych i kontroli korespondencji przez policję i służby wywiadu czy kontrwywiadu i tak dalej.

Warto, jak sądzę, odnotować jeszcze jedną bardziej generalną różnicę widoczną w wymaganiach stawianych różnym grupom zawodowym: wobec jednych grup obowiązuje maksymalizm wymagań etycznych, wobec innych zaś minimalizm. Od księży, lekarzy, nauczycieli, prawników wymaga się ogólnie więcej niż od kupców, sprzedawców, rzemieślników i robotników. Przykładowo: strajk jest w zasadzie dopuszczalną formą walki o poprawę warunków pracy we wszystkich grupach zawodowych, ale strajk lekarzy, pielęgniarek, a nawet nauczycieli traktowany jest przez większość społeczeństwa jako moralnie naganny, wręcz niedopuszczalny.

¹ Pełniejszy przegląd kontrowersji i wątpliwości dotyczących etyki zawodowej znaleźć można w zapisie dyskusji redakcyjnej *Wokół etyki zawodowej* opublikowanej w „Etyce” nr 27, Warszawa 1994, ss. 165–208 oraz w artykule Iji Lazari-Pawłowskiej pt. *Etyki zawodowe jako rola społeczna*. [W:] *Etyka zawodowa*. Red. A. Sarapata. Warszawa 1971, ss. 33–73.

Drugim argumentem uzasadniającym potrzeby etyki zawodowej jest fakt, że w niektórych grupach zawodowych sygnalizowane jest zapotrzebowanie na dodatkowe regulacje etyczne. Taka potrzeba wyrażana była od wieków, o czym może świadczyć, między innymi, fakt, że jedną z najwcześniejszych etyk, która powstała w kulturze europejskiej, była etyka lekarska stworzona przez Hipokratesa.

Dość powszechne jest przeświadczenie o potrzebie etyki zawodowej przede wszystkim w tych zawodach, w których przedstawiciele mają do czynienia ze sprawami dla człowieka najważniejszymi, takimi jak: życie, zdrowie, rozwój psychiczny (intelektualny i emocjonalny), dobre imię i godność osobista, poczucie bezpieczeństwa fizycznego i socjalnego. Do tych zawodów zaliczani są zazwyczaj lekarze, dziennikarze, nauczyciele, politycy, policjanci, prawnicy i żołnierze.

Przeciwko tworzeniu kodeksów etyki zawodowej wysuwane są między innymi argumenty etyczne, które należy, jak sądzę, zasygnalizować. Po pierwsze, istnieje niebezpieczeństwo, że tworzenie etyk zawodowych może nadmiernie relatywizować wartości i normy moralne, a ponieważ jednym z celów etyk zawodowych jest ułatwienie przedstawicielom poszczególnych zawodów skutecznego wywiązywania się ze swoich obowiązków zawodowych, prakseologiczny aspekt takiej etyki może zdominować i zminimalizować jej znaczenie aksjologiczne; kodeks etyczny może się zbyt upodobnić do kodeksu drogowego. W rezultacie obie te okoliczności mogą, w sposób dla moralności niebezpieczny, usprawiedliwiać postępowanie niezgodne z uniwersalnymi wartościami i normami moralnymi. Jak formułuje to Barbara Skarga, rozmaite kodeksy mogą stawać się „usankcjonowaniem moralnej niecnoty”², usprawiedliwiając zatajenie prawdy, nadużycie przemocy czy nadmierną ingerencję w życie prywatne, skoro jakaś etyka zawodowa usprawiedliwia takie zachowania w wyjątkowych sytuacjach. Twórcy poszczególnych kodeksów etyki zawodowej nie mogą ignorować tych wątpliwości, zastrzeżeń, by w proponowanych przez siebie etykach zawodowych zminimalizować zasygnalizowane wyżej niebezpieczeństwa.

II

Bardzo ważną częścią etyki nauczyciela akademickiego są zasady, które powinny mu przyświecać w jego pracy badawczej.

Najbardziej fundamentalne znaczenie ma zasada, by aktywność badawcza służyła odkrywaniu i upowszechnianiu prawdy jako głównej wartości poznawczej. Uczony we wszystkich przejawach swej działalności zawodowej powinien odznaczać się bezwzględną rzetelnością, rzetelnością wobec faktów, metod i teorii naukowych oraz wobec współpracowników całego środowiska naukowego. Istotnym elementem etyki badacza jest również jego odpowiedzialność moralna, zarówno za głoszone poglądy, jak i za skutki prowadzonych badań naukowych. Efekty odkryć naukowych wymykają się z reguły spod kontroli badacza i mogą

² Por. B. Skarga, *Usankcjonowanie niecnoty*. „Etyka” 1994, nr 27, s. 170.

być wykorzystane w sposób niemoralny, doprowadzając do negatywnych lub nawet tragicznych konsekwencji dla wielu ludzi.

Ważną cnotą uczonego jest samodzielność intelektualna i niezależność jego sądów, rozumiana z jednej strony jako nienaruszająca cudzych myśli, ustaleń i praw autorskich, z drugiej zaś strony – jako niezależność głoszonych przez niego koncepcji od czynników i uwarunkowań pozanaukowych (ideologicznych, politycznych lub ekonomicznych).

Istotnym aspektem etycznym pracy badawczej jest stosunek do dorobku innych uczonych i swego własnego. Naukowiec powinien pod tym względem łączyć postawę życzliwego krytycyzmu wobec prac i koncepcji innych autorów (oraz autokrytycyzmu wobec swego dorobku) z tolerancją wobec innych punktów widzenia, postaw badawczych, światopoglądów i tradycji kulturowej. Uczony nie tylko nie powinien tłumić polemik i dyskusji, dotyczących także jego hipotez, ustaleń, interpretacji i koncepcji, on ma także obowiązek moralny sprzyjać swobodnej wymianie myśli i bronić wolności słowa i wypowiedzi, bo bez tego nauka przestaje się rozwijać i obumiera.

Wolność słowa i wypowiedzi nie powinna jednak prowadzić do ocen pochopnych i nadmiernie surowych w odniesieniu do prac i poglądów młodych naukowców. Życzliwy krytycyzm połączony z tolerancją i obiektywizmem są i powinny być istotnymi przesłankami sprawiedliwości w ocenach dorobku naukowego uczniów i kolegów oraz ich postaw i poglądów.

Istotną kwestią etyczną w pracy badawczej jest rygorystycznie uczciwe przestrzeganie zasad autorstwa i współautorstwa publikacji naukowych. Do współautorów nie powinny być zaliczane osoby, które autentycznie nie uczestniczyły w tworzeniu koncepcji badań, w samych badaniach oraz interpretacji osiągniętych efektów.

W odróżnieniu od uczonych zajmujących się wyłącznie pracą badawczą bardzo ważną częścią etyki zawodowej nauczyciela akademickiego są normy etyczne związane z realizowaniem obowiązków dydaktycznych.

Nie ulega wątpliwości, że nauczyciel akademicki – jak każdy nauczyciel – powinien sumiennie i systematycznie wywiązywać się ze swoich obowiązków dydaktycznych, dotyczących treści programowych, zakresu, wymiaru i terminów prowadzonych przez siebie zajęć i konsultacji. Za wykonywanie swych obowiązków dydaktycznych nauczyciel akademicki nie powinien przyjmować żadnych korzyści majątkowych lub osobistych od studentów i ich rodzin.

Poza przestrzeganiem elementarnych zasad etyki nauczycielskiej³ nauczyciel akademicki winien brać pod uwagę konieczność częściowego modyfikowania

3 O etyce zawodowej nauczyciela pisali m. in. tacy wybitni pedagodzy, jak Stanisław Krawcewicz, Mikołaj Kozakiewicz i Heliodor Muszyński. Por. S. Krawcewicz, *Rozważania nad etyką zawodu nauczyciela*. Warszawa 1987; H. Muszyński, *U podstaw etyki zawodowej nauczyciela*. [W:] *Etyka zawodowa*, dz. cyt., ss. 121–149; M. Kozakiewicz, *Z problemów etyki zawodowej nauczyciela*. [W:] *Etyka zawodowa*, dz. cyt., ss. 151–173. W uwagach dotyczących etyki nauczyciela akademickiego oparłem się między innymi na propozycjach zawartych w projekcie Kodeksu Etyki Nauczyciela Akademickiego Uniwersytetu Gdańskiego, w którego przygotowaniu uczestniczyłem jako jeden ze współautorów.

zasad uniwersalnych z tego powodu, że przekazuje studentom wiedzę wyższego poziomu – pogłębioną, poszerzoną oraz, z reguły, wyspecjalizowaną. W związku z tym obowiązkiem etycznym nauczyciela akademickiego jest konieczność stałego aktualizowania swej wiedzy, by przekazywać słuchaczom najnowszy jej stan, stosując najbardziej efektywne oraz innowacyjne metody nauczania.

Osobisty stosunek nauczyciela do słuchaczy powinien być nacechowany życzliwością i taktem. Niedopuszczalne jest oczywiście używanie w stosunku do studentów obraźliwych słów i złośliwych komentarzy, konieczne jest natomiast respektowanie różnic płci, charakterów, osobowości i możliwości intelektualnych.

Szczególnie ważne jest przestrzeganie zasad bezstronności i sprawiedliwości przy egzaminach oraz innych sprawdzianach wiedzy studentów. Nauczyciel akademicki nie może przy ocenianiu wiedzy studentów kierować się swymi osobistymi sympatiami lub antypatiami, związanymi z osobowością, płcią, przynależnością etniczną, światopoglądem lub orientacją polityczną egzaminowanych.

Życzliwość i obiektywizm w ocenach pracy studentów powinien łączyć się jednak z bezwzględnym tępieniem wszelkich przejawów nieuczciwości intelektualnej, plagiatostwa i fałszowania wyników badań naukowych. Jednym z podstawowych obowiązków nauczyciela akademickiego jest uczenie słuchaczy właściwych zasad dyskusji naukowej i niepozbawianie ich prawa do wyrażania wątpliwości co do jego poglądów oraz prawa oceny jego pracy naukowej i dydaktycznej jak również postawy nauczycielskiej. Zajęcia dydaktyczne prowadzone przez nauczyciela akademickiego nie powinny być przez niego wykorzystywane do podważania autorytetu naukowego i osobowego jego kolegów.

Trzecią częścią składową etyki nauczyciela akademickiego jest praca wychowawcza. Z przykrością muszę stwierdzić, że w tym zakresie możliwości nauczyciela akademickiego nie są obecnie wielkie. Dotyczy to zwłaszcza najbardziej wykwalifikowanej części pracowników dydaktycznych wyższej uczelni, to znaczy profesorów, adiunktów i starszych wykładowców, którzy prowadzą przeważnie wykłady w dużych grupach, liczących 100–300 osób, co prawie uniemożliwia im osobisty kontakt ze studentami. Możliwości osobistego oddziaływania wychowawczego profesora mają prawie wyłącznie na seminariach licencjackich, magisterskich i doktoranckich, stwarzających większe szanse nawiązania bardziej osobistych i długotrwałych kontaktów ze studentami niż na wykładach dla dużych audytoriów.

Summary

Professional ethics of the university teacher

The article is devoted to the question of university teacher professional ethics and is divided into two parts. The first part deals with the main controversies regarding professional ethics in general: its rationale, scope, tasks and relations with society morality. The second part briefly discusses vital problems of the university teacher professional ethics in scientific research, teaching activity and educational work.